

imamlığını yapan son dönem Nakşibendi şeyhlerinden Mehmet Zahit Kotku'nun (ö. 1980) adını taşıyan bir aşevi bulunmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri 953 (1546), s. 222; *Ayvansarâyî, Hadikatü'l-cevâmi'*, I, 69; a.e.: *Camilerimiz Ansiklopedisi* (haz. İhsan Erzi), İstanbul 1987, I, 106; *Sicill-i Osmânî*, I, 345; Halil Ethem [Eldem], *Camilerimiz*, İstanbul 1932, s. 47; Konyalı, *İstanbul Âbideleri*, s. 50-51; Gök-bilgin, *Edirne ve Paşa Livâsı*, s. 432-433; Semavi Eyice, *İstanbul, Petit guide à travers les monuments byzantins et turcs*, İstanbul 1955, s. 80; a.mlf., "İstanbul Minareleri", *Türk Sanatı Tarihi Araştırma ve İncelemeleri*, I, İstanbul 1963, s. 43-44; a.mlf., "İstanbul'da Bali Paşa Camii ve Mimar Sinan", *Prof.Dr. Bekir Kütükoğlu'na Armağan*, İstanbul 1991, s. 507-522; Metin Sözen, *Türk Mimarisinin Gelişimi ve Mimar Sinan*, İstanbul 1975, s. 218; Can Kerametli, *Galata Mevlevihanesi*, İstanbul 1977, s. 15-18; W. Müller-Wiener, *Bildlexikon zur Topographie Istanbul*, Tübingen 1977, s. 427, rs. 508-509; Yüksel, *Osmanlı Mi'mârîsi V*, s. 257-258; a.mlf., "İskender Paşa Camii", *DBİst.A*, IV, 206-207; Tahsin Öz, *İstanbul Camileri*, Ankara 1987, I, 146; *Fâtih Camileri ve Diğer Tarihî Eserler* (haz. Fatih Müftülüğü), İstanbul 1991, s. 135-136; M. Orhan Bayrak, *Türkiye Tarihi Yerler Kılavuzu*, İstanbul 1994, s. 320; "İskender Paşa Mescidi", *İstanbul Kültür ve Sanat Ansiklopedisi*, İstanbul 1985, IV, 1957.

SEMA DOĞAN

İSKENDER PAŞA CAMİİ

Ahlat'ta
Osmanlı döneminde yapılmış
ilk cami.

Kanûnî Sultan Süleyman'ın ikinci İran seferinden (955/1548) sonra bölge ile beraber Ahlat kesin olarak Osmanlı topraklarına katılmıştır. Bu sefer sırasında Van Kalesi'nin alınmasında büyük katkısı olan İskender Paşa da Van beylerbeyliğine getirilmiştir. İskender Paşa, Ahlat ve bölge-

nin imarında büyük rol oynamış, pek çok hayrat yaptırmıştır. Bu hayratından biri de Ahlat'taki İskender Paşa Camii ve Hamamı'ndan oluşan külliye'dir.

İskender Paşa Camii, Osmanlı döneminde yapılan Yenikale'nin iç kale bölümünde ve meyilli bir arazi üzerinde kurulmuştur. Caminin güneydoğusundaki hamam yıkık durumdadır. Yapıda üç kitâbe mevcuttur. Bunlardan cümle kapısı üzerinde yer alan 972 (1564-65) tarihli kitâbe yapının inşa tarihini verir. Gövdesinde damla motifleri içinde yer alan iki kitâbeden biri 978 (1570) tarihli minarenin tarih, diğeri ise "Ahlatlı büyük başmimar" ibaresiyle usta kitâbesidir. Kitâbelerin üçü de Arapça ve Farsça olup celi sülüs hatla yazılmıştır. Ahlat, istilâlar ve tabii âfetler yüzünden pek çok defa yıkılıp yıkılmış, yapıların çoğu tahrip edilmiştir. Ayakta kalan eserler arasında yer alan cami XIX. yüzyılın sonuna kadar sağlam olarak gelmiştir. XX. yüzyılın başında bölgeyi gezen W. Bachmann'ın çektiği fotoğraflarda, son cemaat yerinin yıkıldığı ve kubbedeki kurşunların söküldüğü görülmektedir. I. Dünya Savaşı sırasında (1915) bölgeyi istilâ eden Ruslar tarafından yapı büyük bir tahribe uğramıştır. Minarenin şerefeden yukarısı yıkılmış ve taşınabilir bütün eşyaları götürülmüştür. Bu tarihten sonra cami tamamen metrûk hale gelmiş ve uzun süre kullanılmamış olup 1990-1995 yıllarında Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından tamir edilerek yeniden ibadete açılmıştır.

Caminin beden duvarlarından daha yüksekte ele alınan son cemaat yeri üç bölümlüdür. İki yanı duvarla kapalı olan bu mekân, iki sütuna oturan üç sivri kemerle kuzeye açılmakta olup bölümlerinin üzerleri kubbe ile örtülüdür. Geçişleri pandantiflerle sağlanmış olan kubbeler

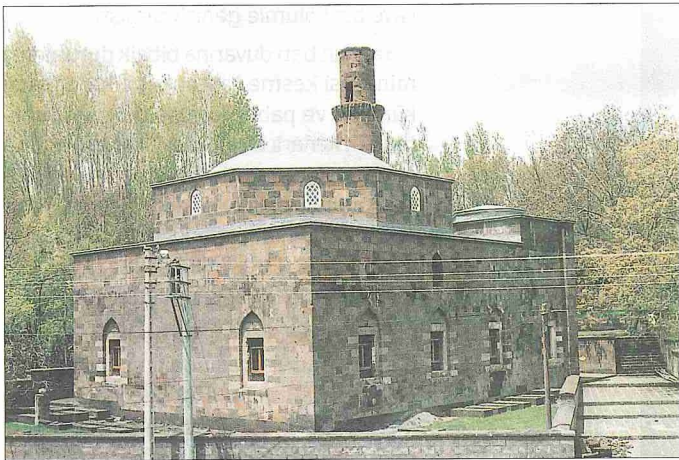
dıştan sekizgen kasnak üzerine oturmaktadır. Harime girişi sağlayan kapı sivri kemer içine alınmıştır. Kapının iki yanında dikdörtgen çerçeve içine alınmış yuvarlak kemerli mihrap nişi vardır. Son cemaat yerinin duvarlarında on sıra beyaz, on bir sıra siyah andezit taşlarının nöbetleşe sıralanmasından oluşan renkli taş işçiliği görülmektedir.

Yapının dış cepheleri kahverengi andezit (Ahlat) taşından sade olarak yapılmıştır. Cephelerdeki pencereler sivri kemerli birer alınlığa sahiptir. Batı cephesinin minareye yakın kısmında yerden 1 m. yükseklikte mazgal biçiminde bir bölüm bulunmaktadır. Bu kısım ya güvercinlik ya da sonradan kapatılmış harime geçiş yeri olabilecek bir bölüm olmalıdır.

Caminin kuzeybatı köşesindeki minarede kare kaide üzerindeki onikigenlerle silindirik gövdeye geçilmektedir. Kaidenin kuzey yüzünde satrançlı küfî "Ali" yazısı bulunmaktadır. Silindirik gövdenin orta bölümüne yakın yerde beyaz andezit taşı ile vurgulanmış damla motifleri içinde inşa ve usta kitâbeleri yer almaktadır. Alem kısmı 1995 yılında yeniden yapılan minarede mukarnaslarla geçilen şerefeden korkulukları orijinalinde ahşap olup bunlar son tamirde metal olarak yenilenmiştir.

Harim 13 × 13 m. ölçüsünde kare bir plana sahiptir. İbadet mekânını köşelerden tromplarla geçilen 13 m. çapındaki tek kubbe örtmektedir. Kubbenin ağırlığı sekiz sivri kemerle beden duvarlarına aktarılmıştır. Kubbe dıştan sekizgen kasnak üzerine oturmuş olup basık kubbe şeklindedir. Sekizgen kasnağın her yüzünde harimi aydınlatan sivri kemerli pencereler vardır. Harimin beden duvarındaki pencereler sivri kemerli niş içinde ele alınmış olup dikdörtgen açıklıklıdır.

Eksende yer alan mihrap Rus istilâsı sırasında harap olmuş, 1990-1995 tamirinde aslına uygun olarak yeniden yapılmıştır. Duvar yüzeyinden öne çıkıntılı olarak ele alınan mihrap nişi yarım daire şeklinde düzenlenmiştir. İki yanda sütunçerlele sınırlanmış olan niş, üstte üç dilimli kemer formunda bir kavсарayla örtülmüştür. Yapının minberi ve mahfili orijinal değildir. Eski mahfilden günümüze duvardaki giriş yerlerinin izleri kalmıştır. İskender Paşa Camii, bölgede yapılan Osmanlı camilerinin öncüsü ve klasik tek kubbeli plan şemasının taşradaki önemli bir uygulaması olması açısından dikkat çekicidir.

İskender
Paşa
Camii –
Ahlat /
Bitlis

BİBLİYOGRAFYA :

Peçuylu İbrâhim, *Tarih*, I, 131; *Sicill-i Osmânî*, I, 242; W. Bachmann, *Kirchen und Moscheen in Armenien und Kurdistan*, Leipzig 1913, s. 67; Abdurrahim Şerif [Beygu], *Ahlat Kitabeleri*, İstanbul 1932, s. 96; Gabriel, *Voyages*, s. 240; Nermin Tabak, *Ahlat Türk Mimarisi*, İstanbul 1972, s. 39; Sabih Erken, *Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler*, Ankara 1977, II, 244-246; G. Winkelhane – K. Schwarz, *Der osmanische Statthalter Iskender Pascha (gest. 1571) und seine Stiftungen in Ägypten und am Bosphorus*, Berlin 1985, s. 17; Reşit İskenderoğlu, *Beylerbeyi Gazi İskender Paşa (1494-1571)*, Ankara 1989, s. 3 vd.; Beyhan Karamağaralı, *Ahlat Mezar Taşları*, Ankara 1992, s. 86; G. Goodwin, *A History of Ottoman Architecture*, London 1992, s. 360; Ali Boran, *Van Gölü Çevresindeki Tek Kubbeli Camilerin Türk Sanatındaki Yeri* (doktora tezi, 1994), Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 18; a.mlf., "Ahlat Çerkez İskender Paşa Camii", *Van Gölü Çevresi Kültür Varlıkları Sempozyumu Bildirileri: 22-25 Mayıs 1995*, Van 1996, s. 145 vd.; İbrahim Kafesoğlu, "Ahlat ve Çevresinde 1945'de Yapılan Tarihi ve Arkeolojik Tetkik Seyahati Raporu", *TD, I/1* (1949), s. 189.

ALİ BORAN

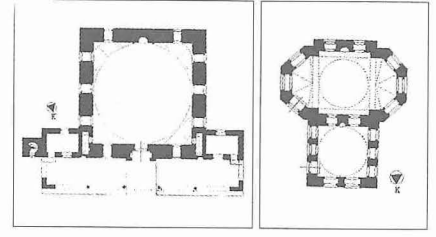
İSKENDER PAŞA CAMİİ
ve TÜRBE SİDiyarbakır'da
XVI. yüzyılın ikinci yarısında yapılmış
cami ve türbe.

Diyarbakır'da kendi adıyla anılan mahallede bulunmaktadır. Diyarbakır valisi İskender Paşa tarafından yaptırılmış olan caminin kitâbesi yoktur. 27 Rebiülevvel 973 (22 Ekim 1565) tarihinde düzenlenen vakfiyeye göre 958 (1551) yılında inşa edilmiştir. Yapının adı, Mimar Sinan'ın eserlerine ait tezkirelerden sadece *Tuhfetü'l-mi'mârîn*'de geçmektedir.

İskender Paşa Camii ana hatlarıyla tek kubbeli, kare planlı camilerin özelliklerini

taşıyan bir yapıdır. Sadece harimle bağlantısı olmayan, fakat ona bitişik konumdaki tabhâne şeklinde iki küçük mekânla ufak bir farklılık göstermektedir. Bu haliyle kanat mekânları, ana mekâna oranla küçük olsa da zâviyeli cami karakteri kazanmıştır. Harime göre yan cephelerinde dışarıya doğru taşan son cemaat yeri beş bölümlüdür. Destek sistemini, iki köşede "L" biçiminde kesit veren iki ayak ve ortada dört sütun teşkil etmekte, bunlar birbirine sivri kemerlerle bağlanmaktadır. Bu bölümün örtü sistemi hafif meylli kâgir bir sundurma şeklindedir. Son cemaat yerinin özgün mimarisini korumadığı taş işçiliğindeki farklılıktan kolayca anlaşılmaktadır. Yapının bu bölümü sadece bazalt taşıyla inşa edilmiştir. Beden duvarlarında ise almaşık örgülü siyah ve beyaz renkteki taşlarla renkli bir görünüm sağlanmıştır. Bu farklılığın da işaret ettiği gibi yenilenen son cemaat yerinin orijinal örtü sistemini daha önceleri beş adet kubbenin teşkil etmiş olması kuvvetle muhtemeldir.

Yapının ana ekseninde bulunan taç kapısı geniş sivri kemerli bir eyvan şeklindedir. İki yan duvarı mihrabiye, köşe çıkarmaları ise sütunçelerle zenginleştirilmiştir. Aynı tipteki sütunçeler sivri kemerli pencerelerin kenarlarında da bulunmaktadır. Pencere aralarında mukarnas kavsaralı iki adet mihrap yer alır. İç boyutları 14,75 x 14,75 m. olan harim çokgen kasnaklı, tromplu bir kubbe ile örtülüdür. İki köşeden merdivenle bağlantılı mahfil dört sütunla taşınmaktadır. Mukarnas dolgululu taş mihrabı orijinaldir. Minberi ise ahşaptır. Dikdörtgen planlı iki yan mekânın kapıları güney cephelerinde yer alır. Bunların son cemaat yerine bakan küçük birer penceresi bulunur. Bu ek mekânlardan doğudakine bi-

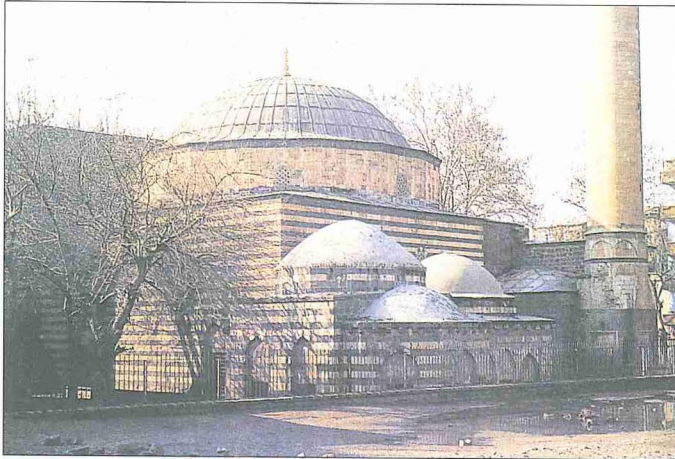

İskender Paşa Camii ve Türbesi'nin planı

teşik durumda olan minare kesme taştan olup kübik kaideli, silindirik gövdeli ve tek şerefelidir.

Zarif sütunçeler ve iki farklı renkteki taşların kullanılması ile sağlanmış olan armoninin dışında taş süslemeye rastlanmaz. Hatta son cemaat yerinin sütun başlıklarının üzeri bile işlenmemiştir. Bunların yanı sıra yapının içinde az miktarda çini kaplamaya rastlanmaktadır. Büyük bir kısmı dökülmüş olan çinilerden mevcut durumdakiler altıgen biçimli ve mavi rengin hâkim olduğu örneklerdir. Caminin önündeki kâgir saçaklı şadırvan özgün halini kaybetmiştir.

Caminin güney tarafındaki hazîrede XVI. yüzyıl âlimlerinden Muslihuddin Mehmed Lârfî'nin mezarı bulunmaktadır. Türbe ise caminin doğusunda yer alır. Kitâbesi bulunmayan bu yapı mimari yönden oldukça ilgi çekici özellikler taşımaktadır. İki ayrı bölüm halinde mescid ve türbe kısımlarından meydana gelen yapının inşa malzemesi camide olduğu gibi siyah renkli taş ve küfeki taşıdır. Binanın kuzey kısmını teşkil eden mescid kare planlıdır. Asimetrik kapı doğu cephesinde bulunur. Mescid dokuz pencere vasıtasıyla ışık almaktadır. Bu pencerelerden güney duvarında yer alan iki tanesi türbeye bakmaktadır. Pencerelerin ortasında mihrap vardır. Mescid sekizgen kasnaklı kâgir bir kubbeye sahiptir. Ebat olarak böyle büyük bir caminin hemen yanı başına küçük bir mescidin inşa edilmesi biraz tuhaf görülürse de bunun önceleri bir tekkenin tevhidhânesi olabileceği ihtimali akla gelmektedir. Türbe kısmı basık sekizgen planlıdır. Bu bölümün üzerini ise onaltıgen şekilli bir kasnağa sahip kubbe ve iki yarım kubbe örter. Kuzeydoğu cephesine sivri kemerli kapı açılmıştır. Diğer cephelerin hepsinde pencere vardır. Türbenin içinde iki pencere arasında alınmış bir mihrap bulunmaktadır. Bū-

İskender
Paşa
Camii
ve Türbesi –
Diyarbakır